

דף שבועי

בס"ד

פרשת מקץ, תשפ"ו, מספר 1648

יוסף ואחיו - יהודה: בין פרקטיקה לאתיקה

אריה ארזי

"לְאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹה לֹא אֲנֹכִי הָרָה" (בר' לח:כה), ויהודה בחר באומץ וביושר לומר: "צְדָקָה מִמְּנִי" (פסוק כו). משמעות דבריו כפולה: משמעות פיזית – הוא הודה בכך שהיא הרתה ממנו, ומשמעות מוסרית – הודעה שמעשיה היו ראויים ממעשיו. בעוד שהיא פעלה מתוך כוונה מוסרית להקים זרע לשם שמיים, הוא נכנע לתאוה רגעית.⁵ חז"ל ראו במעמד זה רגע מכונן. בעל "דעת זקנים" כתב: "אתה הצלת ארבע נפשות – אני אציל את בניך", ומכאן שניצלו מצאצאיו: דניאל מהבור, וחנוניה, מישאל ועזריה מהאש. מדרש "לקח טוב" מוסיף כי ההודאה הזו היא שהפכה את יהודה למלך: "אתה הודית – אחיך יודו בך".⁶

רש"י (בעקבות הגמ' במסכת סוטה) מרחיב רעיון זה וכותב, כי יצאה בת קול ואמרה: "ממני יצאו הדברים". כלומר, הקב"ה בכבודו ובעצמו מאשר את מנהיגותו של יהודה. יהודה לא רק נחלץ ממשבר אישי, אלא הפך את האירוע לאבן יסוד במנהיגותו. הודאתו איננה סימן לחולשה, אלא סמל לעוצמה מוסרית ולנכונות לשאת באחריות.

הופעה שלישית של יהודה – הדיאלוג עם יעקב על בנימין

בפרק מ"ג נפרשת לפנינו שיחה טעונה בין יהודה ליעקב. יהודה ניסה לשכנע את אביו לשלוח את בנימין למצרים, לאחר שראובן נכשל כבר בניסיון דומה. יהודה פנה בגישה שונה לגמרי, מתוך רגישות, אחריות ומנהיגות שלמה. כדי להבין כיצד הצליח יהודה לשכנע את יעקב, עלינו לזכור כי יהודה היה אב שכול משני בנים. יעקב (שלהבנתו שיכל כבר את יוסף) חשש שגם הוא יהפוך להיות אב שכול משני בנים.

תאוריה אקדמית מובילה בשם **Social Identity Theory**, טוענת כי: "מציאות טראומטית משותפת" או חשש ממציאות כזו יכולים ליצור קשרים חזקים בין השותפים לטראומה, או החוששים ממנה. החוויות המשותפות שלהם יוצרות פוטנציאל להגברת האמפתיה וההבנה ההדדית. זו נקודת המוצא של יהודה. יהודה הוא היחיד מהבנים המסוגל לומר לאביו: 'אבא אני יודע שכול מהו. מבין כל בניך – אחיי, רק אני מודע לשכול וליגון. לפיכך אני הוא זה שאתה יכול

דמותו של יהודה – אחיו של יוסף – היא מהמרתקות והמורכבות בתורה. ממי שיזם את מכירת אחיו, הוא הופך בהדרגה לדמות מנהיגותית, חומלת ואחראית, ולבסוף למועמד ראוי למלכות. במאמר זה ננתח חמש הופעות מפתח של יהודה – מפרשת וישב ועד פרשת ויגש – כדי להבין כיצד צומחת מנהיגות בתוך סביבה סבוכה של קנאה, אשמה, אחריות ותיקון.

הופעה ראשונה של יהודה – מכירת יוסף

ברגע הקריטי שבו האחים מתכננים להרוג את יוסף, יהודה בוחר לנקוט עמדה פרקטית ומעשית שאינה עוסקת במוסר. הוא אומר: "מִה בָּצַע כִּי נִהְיֶה אֶת אֶחָיו וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ" (בר' לז:כו). לדעתו השלכת יוסף לבור כמוה כרצח, גם אם לא במו ידיהם, ולכן הוא מציע למכור את יוסף לישמעאלים – פתרון שמרחיק את ידם מהדם, אך גם מרחיק את יוסף מעיניהם.¹ בעל ה"כתב והקבלה" מציע דימוי מנטלי חריף לדבריו של יהודה: כאילו כתמי הדם של יוסף לא ימושו מבגדיהם, אלא יהיו כתמי אשמה נצחיים שירדפו את מצפונם. לעומתו, ה"תולדות יצחק"² מציע הסבר רציונלי לגמרי: אין סיבה הלכתית להרוג את יוסף – לא כסף, לא נקמה, ולא כבוד. ממילא, מכירה עדיפה על רצח.

חז"ל במדרשים שונים³ רואים ביהודה מנהיג טבעי, סמכותי ומשפיע, אך בו זמנית חסר אומץ לממש את כוחו עד הסוף. הם מבקרים אותו על שלא ניצל את מעמדו כדי להשיב את יוסף הביתה בשלום. באופן סמלי, יהודה אולי הציל את גופו של יוסף, אך לא את חלומותיו. הוא גרם להרחקתו של יוסף, וייתכן שראה בכך "מוות לנפש" – השתקת הייעוד של יוסף.⁴

הופעה שנייה של יהודה – סיפור תמר (בר' ל"ח)

בסיפור תמר, יהודה התמודד עם אחד הרגעים המכריעים בחייו. היה עליו להחליט אם להודות בכישלונו ולשאת באחריות, או לשתוק ולהפקיר את תמר לגורלה. תמר, שנידונה לשריפה באשמת זנות, שלחה ליהודה את החותם, הפתילים, והמטה ואמרה:

* אריה ארזי יועץ ארגוני, חוקר ומרצה על נושאי ניהול ומנהיגות בתורה ובתנ"ך, מחבר הספר "פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות התורה". המאמר נכתב לעילוי נשמות הורי שאול ורות ואחותי גתית שהלכה לעולמה בטרם עת לפני 16 שנה. זכר כולם לברכה. לתגובות arye.arzi@gmail.com

1 עיינו בפירוש רמב"ן על אתר.
2 פירוש מהמאה ה-16 שחיבר דודו של הרב יוסף קארו.
3 מדרש רבה (דברים רבה ח, ד) ומדרש תנחומא (עקב ו, א).
4 תודתי לד"ר יוסי אבנרי על הערתו המאירה.

5 פירוש הכתב והקבלה על אתר.

6 בראשית מט:ח.

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*, 13(2), 65-93

3. **הקרבה אישית** – הוא מציע את עצמו כעבד תחת בנימין, מוכנות מלאה לשלם את המחיר כדי להגן על אחיו.
  4. **שיח תקיף, כן ומדויק** – דבריו אינם מתחנפים אך גם אינם תוקפניים. הוא מדבר בגילוי לב.
  5. **רמיזה חכמה** – מתוך דבריו אפשר להבין שהוא מבין שיש פה עלילה,¹² אך הוא אינו תוקף אלא מציע דרך של פיוס והכלה.
- מהפך דרמטי מתחולל כאן: מאדם שהציע למכור את אחיו, הפך יהודה לאח שמוכן להילחם על אחיו עד הסוף. הנאום הזה מסמן את שיא מנהיגותו, והוא שגרם ליוסף לחשוף את עצמו ולגלות את זהותו. בכך, יהודה לא רק הציל את בנימין, אלא הוא **מנע חורבן נפשי נוסף במשפחת יעקב, ואיחה את הקרע.**

סיכום – מנהיגות יהודה במבט כולל

יהודה עבר מהפך עמוק: ממי שחיפש פתרון קל ונוח לבעיה (מכירת יוסף), למי שנושא באחריות, מודה בטעויות, מקריב מעצמו ונלחם למען טובת הכלל. מנהיגותו אינה תוצאה של תפקיד או מינוי, אלא נולדת מתוך התנהגות מוסרית חוזרת ונשנית. הדמות הזו – היהודית, הרגישה, החזקה, הנושאת באחריות – הייתה זו שנבחרה להקים ממנה את שושלת דוד והמשית. לא בהכרח הצדיק המושלם, אלא זה שיודע לתקן.

הרהור אחרון – אלפי שנים מאוחר יותר אמר הגנרל האמריקאי עטור התהילה **Douglas MacArthur**, (1880–1964):¹³

למנהיג אמיתי יש את הביטחון לעמוד לבדו, האומץ לקבל החלטות קשות, והחמלה להקשיב לצרכים של אחרים. הוא לא מתכוון להיות מנהיג, אלא הופך לאחד בזכות טיב מעשיו והיחוס של כוונתו.

כזה היה יהודה. לא מושלם, אך שלם. מנהיגות אינה נולדת; היא מתהווה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

12 כן מפרשים: רש"י, ספורנו, רבנו בחיי, מלבי"ם ואחרים.
13 דאגלס מקארטור (Douglas MacArthur) היה גנרל אמריקאי בולט, ואחת הדמויות הצבאיות החשובות והמשפיעות במאה ה-20. מקארטור שירת בצבא ארצות הברית במשך יותר מחמישה עשורים, והיה מעורב בכמה מהמאבקים הגדולים והמשמעותיים של תקופתו, כולל מלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם השנייה ומלחמת קוריאה. האמור מיוחס לגנרל Douglas MacArthur, ללא ציון מראה מקום.

לבטוח בו שיעשה את המאמצים הגדולים ביותר להחזיר את בנימין.⁸

תוך הבנת עומק הרגע, יהודה אינו פונה אל יעקב מייד. הוא ממתין עד שמלאי המזון בבית אוזל, ורק אז מדבר. הוא הדגיש בדבריו, באחריות ובבהירות, כי אין טעם לרדת מצרימה בלי בנימין, שכן "הַעֵד הַעֵד בְּנוּ הָאִישׁ לְאִמְרוֹ" (בר' מג:ג). יהודה דיבר בלשון רכה, מתוך כבוד ליעקב: "שְׁלַחָה הַנְּעִיר אֹתִי וְנִקְוָמָה וְנִלְכָה" (שם:ח), אך בד בבד הציג את התמונה כמות שהיא – או שבנימין יישלח עימם, או שכולם ימותו ברעב. בשלב זה נשא יהודה באחריות של מנהיג, והבטיח ערבות אישית: "אֲנֹכִי אֶעֱרְבֶנּוּ" (שם:ט). ר"י בכור שור⁹ (פרשן בצרפת במאה ה-12) מסביר, כי המשמעות היא מסירות נפש גמורה – הגנה פיזית, מוסרית ורגשית. פירושו של רבי יוסף בכור שור קדם בכתיבת מאות שנים לאמירתו של פרופ' אדם גרנט שכתב:¹⁰ "מנהיגות אינה מסתכמת בלקיחת אחריות שלך, אלא בדאגה לאלה שעליהם אתה אחראי". יהודה הדגים מנהיגות במיטבה: אחראית, רגישה, ישירה ואמיצה, בניגוד מוחלט להצהרה הדרמטית, אך הריקה מתוכן, של ראובן לפניו.

הופעה רביעית של יהודה – שובו לבית יוסף לאחר מציאת הגביע

לאחר שהגביע נמצא באמתחתו של בנימין, התורה מספרת: "וַיִּקְרְעוּ שְׂמֹלֹתָם וַיַּעֲמֵס אִישׁ עַל חֻמְרוֹ וַיֵּשְׁבוּ הָעִירָה, וַיָּבֵא יְהוָה וְאָחִיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדְנֵנוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אַרְצָה" (מד:ג-ד). אמירה זו אינה מקרית. אפשר היה לכתוב בפשטות "וַיָּבֵאוּ", אך התורה בוחרת להדגיש את שמו של יהודה, כי הוא זה שהוביל, והוא זה ששיצג את כולם. לא נאמר דבר מפורש על הנהגתו, אך השתיקה הזו – היא עצמה קול ברור האומר שיהודה נעשה מנהיגם של האחים, ללא הצבעה, ללא מינוי, אלא מכוח אישיותו ופעולותיו. מרגע זה עד להתגלות יוסף, לא נשמע קולם של האחים. רק יהודה דיבר; הוא זה שנשא באחריות, וכאמור הוא שייצג את כולם. גם כשאמר: "הֲנֵנוּ עֲבָדִים לְאֲדֹנָי גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ" (מד:טז), ברור שהאחים עמדו מאחוריו. מדרש חז"ל¹¹ מחדד זאת: יהודה היה למלך על האחים לא בפעם אחת, אלא בשלוש הופעות מכוונות: כששכנע למכור את יוסף, כשניגש לדבר עם יוסף, וכשעמד בראשם בביתו של השליט המצרי. זו אינה רק מנהיגות בפועל; זו מנהיגות מוכרת ומוסכמת.

הופעה חמישית של יהודה "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוָה" (בר' מד:טז-לד)

בפסוקים הראשונים של פרשת ויגש, אנו פוגשים את יהודה בשיא בשלותו המנהיגותית. הוא ניגש אל יוסף בנאום עז, כן ונוגע ללב. חמישה מאפיינים מרכזיים עולים מתוך דבריו:

1. **לקיחת אחריות מלאה** – הוא אינו מטיל את האשמה על אחרים, אלא מציג עצמו כאחראי באופן אישי לבנימין ולתוצאה.
2. **אמפתיה עזה לאביו** – יהודה מתאר את הכאב של יעקב באור אנושי-רגשי נדיר.

8 תודתי לד"ר יוסי אבנרי על הערתו המאירה.
9 בפירושו למג:ט.

10 בספרו *Give and Take: A Revolutionary Approach to Success*, 2013. הוא כתב: Leadership is not about being in charge. It is about taking care of those in your charge. (התרגום שלי).

11 בראשית רבה פד:יז.

דף שבועי